

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА “АРХЕОЛОГИЯ”

Керамика с украса в стил „West Slope“ от територията на България

Докторант: **Ева Николова Тонкова**

Автореферат

на дисертация за присъждане на
образователна и научна степен „доктор“

Научен ръководител:
проф. д-р Анелия Божкова

Рецензенти:
проф. д-р Тотко Нейков Стоянов
доц. д-р Красимир Петков Ников

София 2021

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на разширено заседание на Катедра „Археология“ при Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, проведено на 06.10.2021 г.

Дисертацията включва основен текст и приложения (табла и карти).

Текстът на дисертационния труд е организиран в три части, съдържащи типологически анализ на съдовете, стилев анализ на декорацията и информация относно контекстите на откриване на включените находки и тяхното разпространение. Каталогните описания са поместени в основния текст според формалната принадлежност на отделните единици.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на г. на открито заседание с научно жури в състав:

1. проф. д-р Тотко Нейков Стоянов
2. проф. дин Костадин Костадинов Рабаджиев
3. проф. д-р Анелия Атанасова Божкова
4. доц. д-р Румяна Иванова Георгиева
5. доц. д-р Красимир Петков Ников

УВОД	5
Предмет на изследване	5
Актуалност и научна значимост на проблема	5
Културно-географски и хронологически обхват	6
Цели и задачи	7
Методи на изследване	7
Изворова база	9
Изследвания в световната историография и в българските научни публикации	9
ЧАСТ I “WEST SLOPE” КЕРАМИКА ОТ БЪЛГАРИЯ. ФОРМАЛНО-ТИПОЛОГИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ	16
Класически кантарос (1-200)	16
Кантарос с яка (1)	17
Класически кантарос с право устие (2-140)	18
Cup-kantharos (141-142)	104
Издължени кантароси (143-173)	107
Македонски кантароси (174-190)	133
Кантароси с дълбоко канелирано тяло (191-196)	148
По-различни фрагменти (197-200)	152
Kantharos, Strap handles, turned foot (201-203)	155
Каликс чаши (204-205)	157
Bowl-kantharos (206-211)	159
Bolster-cup (212-214)	164
Елинистически кантарос (215-255)	167
Кантарос с S-овидна форма (215-246)	167
Кантароси с къса шия (247-251)	188
Македонски елинистически кантарос (252-254)	195
Неидентифициран фрагмент от кантарос от елинистически тип (255)	198
Скифос (256-273)	199
Атически скифос (256)	199
Коринтски скифос (257)	200
Скифосоподобни (skyphos-like) чаши (258-273)	201
Полусферични чаши (274-288)	217
Полусферични чаши с мрежеста украса (274)	218
Полусферични чаши с украса по вътрешната страна (275-283)	221
Полусферични чаши с вътрешна украса и релефна емблема на дъното (284-286)	230
Мастос (287-288)	235

Късноелинистически чаши (289-348)	239
Вариант Б (289-291)	239
Скифос вариант С (292-314)	242
S3 (315-325)	260
Пергамски скифос от неустановен вариант (326-340)	268
Скифоси с конкавен декоративен панел (341-342)	276
Купи с отстъп за капак (343-344)	277
Понтийски кантароси с издаден ръб на прехода шия/тяло – тип III.1 (345-348)	279
Трапезна Амфора (349-357)	282
„Пергамски“ тип “West Slope” амфора (349-357)	283
Пелике (358-360)	291
“West Slope” ойнохое (361-367)	296
Хое (368-369)	305
Каничка с фуниевидно устие (370)	307
Лагинос (371)	309
Кратер (372-387)	310
Лекановиден кратер (372-382)	312
Други кратери (383-384)	323
Кратер с къса шия (385-387)	327
Лекит (388-389)	330
Гутус (390-391)	332
Унгвентарий (392-393)	334
Аскос (394-396)	339
Плитка паница (397-398)	341
Тимиатерий (399)	343
Неидентифицирани фрагменти (400-414)	344
ЧАСТ II “WEST SLOPE” КЕРАМИКА ОТ БЪЛГАРИЯ. УКРАСА, ДЕКОРАТИВНИ МОТИВИ	352
Техника	354
Мотиви	355
Регионални стилове	356
Етапи в България	356
Атически/имитационен атически стил	357
Ранен малоазийски стил	357
Късен малоазийски стил	358
Македония	359
Местно производство	360
Декоративни мотиви	361

Маслина	361
Мирга	363
Бръшлян	363
Лозов венец	365
Волутна гирлянда (волутни ластари)	366
Точков квадрат (правоъгълник)	366
Огърлица с капковидни висулки	367
Низ от бели капки	368
Огърлица с амулети	369
Житен клас	369
Трипод	370
Концентрични квадрати	370
Шахмат	371
Решетка (щрих)	371
Мрежеста украса	372
Вълнообразен орнамент	372
Делфин	373
Палмета	373
Птица	374
Лъчиста розета	374
Малки полихромни розети	375
Бадемовиден мотив	375
Езици	375
Кима	376
Трилистна гирлянда	377
Панделки	377
Вълнообразна гирлянда с точки	378
Ред с точки	378
Надписи	379
Пластични елементи	379
Щамповани елементи	380
Врязани жлеbove	381
Канелюри	381
Елхичка	382

Част III КОНТЕКСТИ, ПРОИЗХОД И РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА КЕРАМИЧНИТЕ АРТЕФАКТИ С

“WEST SLOPE” УКРАСА ОТ БЪЛГАРИЯ.	384
Черноморско крайбрежие	384

Североизточна България	394
Долините на Тунджа и Марица	396
Родопите, Места, Струма (Източна Македония)	403
Произход и разпространение на “West Slope” керамиката в България	406
Черноморието	407
Вътрешността на тракийските земи	408
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	411
Производствени центрове, работилници, влияния	412
Форми, репертоар, географско разпространение	415
СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА	421
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	423
ПРИЛОЖЕНИЯ	458

Предмет на изследване. Настоящото изследване е посветено на една специфична и обособена керамична категория от елинистическата епоха, известна в световната специализирана литература като “West Slope” керамика, или керамика с украса в стил “West Slope”. В българската научна литература успоредно се използва и преводния термин „Западен склон“.

Тази керамична група добива широко разпространение в целия източносредиземноморски свят и се е превърнала в един от реперите за мащабите и обхвата на „елинизация“ на широки културни пространства и етнически общности от западните предели на древна Гърция до Леванта и Близкия изток. Предмет на настоящото изследване е керамика с украса в стил „West Slope“, открита на територията на днешна България.

Актуалност и научна значимост на проблема. Керамиката в стил “West Slope” е широко разпространена в елинистическия свят и благодарение на усилията на поколения изследователи, днес е сравнително добре дефинирана и датирана. Това я превръща в сигурен хронологически репер за датирание на културни пластове, контексти и структури и дава възможност чрез нея да се проследят сложните контакти и влияния между различни региони от източното Средиземноморие. От територията на днешна България произлиза голяма колекция артефакти от групата на “West Slope” керамиката, открити в разнообразни по вид археологически контексти – селища, гробни комплекси, светилища. В черноморските колонии тази категория съдове е по-добре представена, бидейки част от ежедневието на населението; разпространението ѝ във вътрешността на древна Тракия е белег за навлизането на чуждите стоки и влияния в тракийските земи и се явява свидетелство за значимостта на античните селищни центрове, в които тя се открива.

Макар античната вносна керамика и в частност съдовете с украса в стил „Западен склон“ да са изследвани в редица статии и монографии, обобщен анализ на целия наличен керамичен масив, голяма част от който остава непубликуван, до сега не е извършван. Съществуващите вече изследвания в българската историография и данните от новите и непубликуваните находки дават възможност за по-цялостно и детайлизирано изследване по темата. Чрез него могат да се търсят и по-обща за черноморската и тракийската култура аспекти, свързани с моделите на влияния, с характеристиката на вноса, с технологичните възможности на региона, с икономическите връзки с останалия елинистически свят и др. “West Slope” керамиката представлява надеждно свидетелство за формулиране на изводи относно динамиката на западночерноморските и тракийски пазари, за хронологията и развитието на отделни селищни единици, за процесите в културното и икономическото развитие на региона през елинистическата епоха.

Културно-географски и хронологически обхват. Териториалният обхват на изследването е в рамките на съвременните граници на Република България. Материалите, открити тук, са достатъчно убедителни в количествено отношение като изворова база.

Основанията за този географски обхват се крият във възможността археологическите свидетелства по темата да бъдат максимално изследвани чрез автопсия, което би било непостижимо за материали от фондове и експозиции на чуждестранни музейни институции. В същото време, този териториален избор дава възможност да бъдат сравнявани резултатите от анализа на артефакти, произлизащи от различни културно-географски региони. В рамките на съвременна България, за елинистическата епоха по принцип, и на базата на изследваните материали, се очертават няколко зони с различно историческо развитие. От една страна стоят гръцките колонии в понтийската зона, които са повлияни от модата в Централна Гърция и Малоазийското крайбрежие. От друга страна са югозападните предели на съвременна България – т.нар. югозападни тракийски територии, тясно свързани с македонската култура. В централните части на страната се разполагат знакови за тракийските племена градски селища като Филипопол, Кабиле и Севтополис, където през различните етапи на елинистическата епоха се наблюдава динамична картина на керамично производство и внос. Тази зона, подобно на района на Североизточна Тракия, е тясно свързана с Понтийското крайбрежие, но също и с търговските пътища по Марица и през Родопите.

Хронологическият обхват на изследването е естествено определен от времето, в което е съществувала керамиката, декорирана в стил “West Slope”. Някъде в последната четвърт на IV в. пр.Хр. тя постепенно се развива от златнодекорираната керамика. Към средата на I в. пр.Хр. е изместена от източната сигилата. Така, периодът ѝ на разпространение съвпада приблизително с обхвата на елинистическата епоха, чието начало традиционно се поставя по времето на управлението или при смъртта на Александър III (336–323), а краят ѝ до към финала на I в. пр.Хр.

Цели и задачи. Основна задача на настоящата дисертация е извършването на научен анализ на “West Slope” керамиката, представена на територията на България. По този начин следва да се допълни и прецизира наличната информация за съдовете в стил „Западен склон“ и така, по възможност, да се структурира обективно керамичният репертоар, да се идентифицират различни стилови групи и производствени центрове, да се разграничи вносът от местното производство. Трудна задача, която на този етап не може да бъде окончателно разрешена само с помощта на сравнителния анализ, но все пак този метод се смята за достатъчно надежден за дефинирането на основните насоки. На базата на достигнатите наблюдения следва да бъдат направени сравнения между различните подгрупи, да се изведат водещи признаци и регионални особености. Основна задача на настоящата дисертация е и прецизирането на хронологията на “West Slope” керамиката в България, за да може тя да бъде използвана с оптимална полза за датиране на комплексите, в които се открива.

Целта на настоящата дисертация е, посредством изпълнението на заложените задачи, да се проследи разпространението на съдовете, декорирани в стил “West Slope” в западночерноморския ареал и вътрешността на древна Тракия. Картината на разпространението в пространството и времето ще даде възможност да се изведат изводи относно културните влияния върху потреблението и специализираното занаятчийство на местните общности, динамиките на пазарите, отликите и приликите между бита на гръцкото население, обитавало крайбрежните зони и това в тракийския хинтерланд.

Методи на изследване. Дисертационният труд следва утвърдените принципи на съвременното изследване на керамични артефакти. За постигане на заложените цели и задачи бяха използвани: 1) *Графичен и описателен метод* при първичната работата с находките; 2) *Типологически анализ*; 2) *Сравнителен анализ*; 3) *Стилов анализ*; 4) *Картографски метод*; 5) *Статистически метод*; 6) *Контекстуален анализ*.

В резултат от тези анализи за всеки екземпляр, включен в настоящото изследване, е изготвен стандартен набор от информация, съдържащ следните рубрики: *местонамиране; изображение; описание; паралели; формална и стилова принадлежност; контекст; къде се съхранява; публикация; права на изображението; датировка*.

Изворова база. Изворовата база за създаването на настоящата докторска теза се формира от керамичните съдове с украса в стил “West Slope”, открити на територията на България. Носители на основната информация са самите находки, но където е възможно е използвано и известното за комплексите, в които те са намерени. В настоящата работа са включени общо 414 фрагмента (предимно) или цели съдове. Част от тях са обнародвани в различни първични и обобщителни публикации, но висок е процентът на непубликуваните екземпляри.

История на проучванията. Научното изследване на керамиката в стил “West Slope” има вече 120 годишна история. Изчерпателен и критичен историографски преглед е правен не веднъж, както за отделни региони, така и цялостно. Поради тази причина в настоящата дисертация са разгледани регионите и изследванията, които имат по-пряка връзка с материалите от българските контексти – Атина, Мала Азия, древна Македония, черноморската зона. Предвид териториалния обхват на настоящата дисертация, по-пълен преглед е направен относно изучаването на проблематиката в родната литература.

В България интересът към керамиката, декорирана в стил „Западен склон“, първоначално се изразява в обнародването на отделни находки, най-често в първични публикации на гробове или като част от музейни колекции с древногръцка керамика.

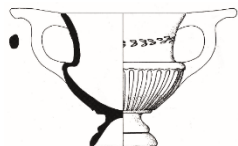
Първата по-подробно разгледана колекция от чернофирнисови находки, в това число и такива, декорирани в “West Slope” стил, произлиза от насипа на могила № 1 при с. Копринка. Десетина години по-късно излиза типологията на античната керамика, открита при проучванията на некропола на Апология Понтика. Преобладаващата част от находките

датират в класическата епоха, но има и няколко съда от елинистическия период, включително такива с “West Slope” украса. Още няколко години по-късно излиза анализа на керамиката от Севтополис. Така, в средата на 60-те години на миналия век, основно благодарение на публикуваните масиви чернофирнисови съдове от Севтополис и Аполония се поставя началото на типологическото изследване на този вид керамика в гръцките колонии и във вътрешността на Тракия, което през годините се допълва и обогатява с новите находки.

През годините акумулирането на находки от различни обекти продължава: Кралево, Кабиле, Пловдив, Дуранкулак, Пистирос, Копривлен, Хераклея Синтика, Сборяново, Халка Бунар, Крепост и др. Керамичните свидетелства в стил „Западен склон“ от територията на България нарастват и стават все по-разнообразни. Разработването на проблематиката дължим на Анелия Божкова. Тя въвежда идеята за вероятно локалния характер на някои от изделията, обединявайки ги в т.нар. понтийска керамична група, както и откроява спецификите на кантаросите от Югозападна България. През 2012 г. и 2017 г. са обнародвани нейни изследвания, представящи обзорен поглед върху “West Slope” керамиката от територии, включващи различни контекстуални среди. Приносна за проблематиката на керамиката в стил „Западен склон“ в Тракия е и монографията за трапезната керамика от Кабиле на Венета Ханджийска, в която е типологизирана най-голямата до този момент колекция от един обект.

В резултат на интензивните археологически проучвания през последните години, броят на публикуваните “West Slope” съдове (фрагменти) неспирно се увеличава, обогатявайки непрекъснато известното ни за тази категория керамика.

Част I от дисертацията е посветена на формално-типологическия анализ на находките. Тук са разгледани формите, засвидетелствани на територията на България, подредени според функцията и хронологията си. Първоначално са представени чашите, започвайки с т.нар. „класически“ кантарос, който продължава развитието си от класическата епоха и се среща в различни разновидности и до късната елинистическа епоха. Основните групи от развитието на класическия кантарос, срещащи се на територията на България, са ранни (ниски); умерено издължени (понтийски тип I.1), силно издължени (понтийски тип I.2), македонски. Най-многобройни са ранните кантароси с право устие, което се дължи и на големите колекции, произлизащи от Севтополис и Халка Бунар.

Ранни „класически“ кантароси: класическият кантарос представлява чаша с дълбоко тяло, висока шия, която е ясно отделена от долната част на съда, високо столче и вертикални дръжки, които вървят от устието до максималния диаметър на съда. Върху тях има плосък хоризонтален придатък във формата на рогче.

Атика е бил водещ център в производството на класически кантароси, но не и единствен. В днешно време с висока степен на достоверност са идентифицирани няколко центъра, разположени на Апенинския полуостров, Мала Азия, Македония, Тесалия и островите в егейския басейн. Производството на различни места води до възникването на множество варианти и въпросът за датирането на всеки екземпляр е пряко свързан с този за предполагаемия му произход, чието идентифициране понякога все още е трудно.

Основната промяна на формата във времето се базира на изменения в пропорциите: постепенно съдът се издължава. В настоящото изследване, класическите кантароси с “West Slope” украса от България, що се отнася до целите форми, са подредени именно въз основа на този признак.

При повечето по-цялостно запазени ранни кантароси от България се наблюдава комбинация от ниски пропорции на тялото, канелюри, специфични декоративни мотиви (най-вече еднотипно изпълнени маслинови и бръшлянови венци, нанесени с добавена глина) и опростено краче – характеристики, които в своята цялост намират най-добри паралели в черноморската зона. Така, сравнителният анализ на формалните белези и украсата на кантаросите, доведе до заключението, че преобладаващата част от класическите кантароси с право устие от българските контексти са с произход от черноморско ателие (ателиета) или такова, разпространяващо продукцията си (само/предимно) там.

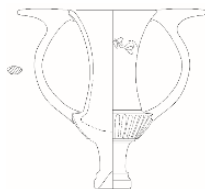
Представители на ранните „класически“ кантароси са открити в Севтополис, Халка Бунар, Одесос, Месамбрия, Аполония, Кралево, Мадара, Сборяново, Крепост, Дуранкулак, Голямо Буково, Кабиле, Филипопол. Симеоновград, Копривлен, Ветрен, Бизоне, Бяла, Сърнево, Казанлъшката гробница. Те датират основно в периода последната четвърт на IV – първата четвърт на III в. пр.Хр.

Cup-kantharos: т. нар. cup-kantharos, или както е известен в българската литература – кантаросовиден киликс, е разновидност на кантароса, като главната разлика е в по-фините пропорции и по-крехките дръжки, които не се закачат в горната си част към устието. Два фрагмента от такива съдове са открити в България (от Кабиле и Одесос) с най-вероятен атически произход и дата в 275-260 г. пр.Хр.

Понтийски кантароси от тип I: през III в. пр.Хр. в някои региони на елинистическия свят класическият кантарос е изоставен. В други той претърпява съществени промени на морфологичните си белези и получава нова силуетна дефиниция, разнообразна при всички регионални варианти. В Тракия и в Черноморския ареал постепенното издължаване на пропорциите на кантароса продължава и се обособява местна разновидност, известна в литературата като тип I от понтийската керамична група. Първоначалният етап на развитието на понтийските класически кантароси е обозначен като тип I.1, а по-късният като тип I.2 – вече с крайно издължени пропорции.

Умерено издължени кантароси (тип I.1): първият етап от развитието на издължените понтийски кантароси се разполага във втора – трета четвърт на III в. пр.Хр. Производство на такива съдове е предположено в Томи, Истрия, Керч, Олбия. Кантаросите от тип I.1 обичайно са декорирани със стилизиран маслинов венец без да е изрисувана клонка между листата. Представители на формата са засвидетелствани в Кабиле, Одесос, Ивански, Аполония, Филипопол, Бяла, Бизоне, Хераклея Синтика, Копривлен.

Силно издължени понтийски кантароси (тип I.2): с времето формата на кантароса толкова се удължава, че придобива непропорционален, нестабилен вид – шията е много висока за сметка на вече символична чашка; стволът на столчето също става все по-висок. Издължените кантароси, откривани из черноморския ареал, представят сравнително разнообразие в конкретното си изпълнение и характеристики на глината, което навежда на предположението за наличие на повече от едно ателие, което да произвежда съдове от тази група. Посредством археометрични анализи е установено, че два фрагмента от силно издължени кантароси са произведени в Месамбрия. Други, подобни ателиета могат да се предполагат както в западното, така и в северното Черноморие. Датировката на тези съдове все още не е добре установена, но вероятно са произвеждани от последната четвърт на III в. пр. Хр. до поне малко след средата на II в. пр.Хр.

Кантаросите от тип I.2 бележат крайния етап в развитието на една класическа керамична форма, запазила се в понтийската зона по-дълго, отколкото в други части от елинистическия свят. Върху последните представители на „класическия кантарос“ виждаме преминаването от класическата керамична традиция към новите тенденции, наложени от източните производствени ателиета. Така, популярният за ранния III век и единствен декоративен мотив при кантаросите тип I.1 от втора-трета четвърт на века – маслинова клонка, е изоставен. На негово място се утвърждават типичните в пергамския репертоар бръшлянова клонка с врязани ластари и огърлица с капковидни висулки.

Македонски кантароси: по сходен начин, но с по-различна морфологична и декоративна стилистика се развива класическият кантарос в района на антична Македония и в някои части от Северноегейския ареал. В тази зона „West Slope“ керамиката е произвеждана в многобройни ателиета, което води до присъствието на кантароси с много различни характеристики. От територията на България произлиза сравнително разнообразна колекция от варианти на кантароси, които според своите паралели с различна доза сигурност следва да се определят като македонски. Разграничени са „македонски кантароси, сходни на понтийски тип“; „македонски кантароси със сферична чашка“ и „кантароси тип Б по Другу“. Всички тези разновидности датират в периода втора – трета четвърт на III в. пр.Хр. Представители на групата са открити

във Велинградско, Гоцеделчевско, Хераклея Синтика, Неофит Бозвелиево, Копривлен, Кабиле, Илинден, Филипопол, Месамбрия, Севтополис.

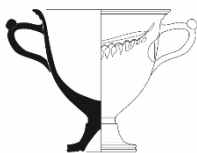

Кантароси с дълбоко канелирано тяло: следващата група съдове се състои от няколко кантароса (от Одесос, Аполония, Бизоне), чиято регионална принадлежност не е много ясна. По форма имат известни прилики с македонските модели от тип Б и по-обща белези с понтийските, но украсата им насочва към традициите на източните работилници. Ограничеността на примерите и липсата на специализирани анализи не позволява по-категорични изводи, но е възможно да се мисли, че става дума за произведения на местни ателиета, съчетали елементи от различни производствени школи. Датировката на тези кантароси е поставена в средата – третата четвърт на III в. пр.Хр.

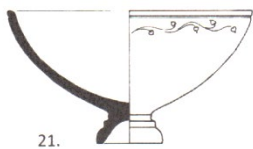

Kantharos, strap handles, turned foot: един почти цял съд от Петрово и два фрагмента от Шабла принадлежат на група кантароси със специални дръжки и по-точно на тяхната разновидност с плоски дръжки и обърнато краче. Според датироването на формата и на украсата, следва тези находки да се поставят някъде във втората четвърт на III в. пр.Хр.

Каликс чаши: два фрагмента от Месамбрия и Ветрен вероятно са от каликс чаши. Каликс-чашите представляват всъщност *cup-kantharos* без крак и дръжки. И двата предполагаеми фрагмента са украсени с популярен в златнодекорираната керамика мотив – миртов венец, чиято употреба отмира до към 275 г. пр.Хр.

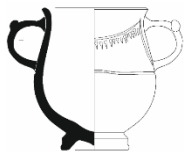

Bowl-kantharos: основна характеристика на тази форма е полусферична чашка, стояща върху висок крак. Разпознати са различни разновидности според оформянето на устието и дръжките. Един цял съд и три фрагмента от Халка Бунар, както и фрагмент от Филипопол носят характеристики, датиращи ги в началото на елинистическата епоха, а един bowl-kantharos от Бизоне следва да се постави в средата – втората половина на III в. пр.Хр.

Bolster-cup: формата е подобна на bowl-kantharos, но се характеризира с удебелено устие и елегантни тунелести дръжки (*bolsters*). Произвеждана е за кратко в Атина в ранния III в. пр.Хр., а за по-дълго на други места. Три от находките с “West Slope” украса от България (от Кабиле, Севтополис, Одесос) следва да се поставят в групата на болстър-чашите. При нито една от тях обаче не са запазени характерните дръжки. Може би не бива да изключваме възможността за наличието на подобни чаши и без дръжки.

Елинистически кантарос: в ранната елинистическа епоха класическият кантарос постепенно бива заместен от нови форми – т. нар. елинистически кантароси – дълбок съд с две дръжки и ниско столче в различни варианти.

Кантарос с S-овидна форма: кантаросът с S-овидна форма (накратко S-овиден кантарос) е една от най-типичните малоазийски “West Slope” форми и най-разпространеният у нас кантарос от елинистически вид. Представява дълбока чаша с извито навън устие, вертикални плоски дръжки с пластична

декорация, захванати под устието, ниско пръстеновидно столче. Силуетът на тялото може да е плавен или с биконичен преход. Формата е добре представена в Мала Азия и Черноморския басейн, а така също и в Македония, където са известни като кантароси тип С1. На този етап се предполага датiranje на S-овидните кантароси в широк диапазон от средата на III в. пр.Хр. до втората половина на II в. пр.Хр. Изглежда, че те са произвеждани на различни места в малоазийския регион и не само там, поради което е трудно да се определи със сигурност конкретният произход на всеки съд. Вероятно е налице и някакво хронологическо разминаване между съдовете, изработвани в различни центрове. Предполага се и наличие на ателие/ателиета и в Черноморския ареал. Представители на формата са открити в Аполония, Месамбрия, Одесос, Бизоне, Дионисополис, Кабиле, Татул, Бяла, Филипопол, Бургаски минерални бани, Александрово и Вромос.

Кантароси с къса шия: в българските контексти е засвидетелстван и друг сравнително по-рядко срещан кантарос, характеризиращ се с дълбоко заоблено канелирано тяло (заемащо по-голямата част от съда), къса шия, ниско профилирано краче, две къси вертикални дръжки с пластична

декорация. Разпространението на формата се проследява в Черноморието и северозападна Анатолия. Производственият център на тези кантароси все още не е установен, но може да се мисли в посока за повече от един производствен център, особено с развитието на формата във времето, в зоната на Хелеспонта и черноморските градове. Датировката на тази група от съдове също все още е под въпрос, но вероятно различните етапи от развитието могат да се поставят от края на първата четвърт на III в. пр.Хр. до II в. пр.Хр. Представители с различна датировка са открити в Балчик, Кабиле, Месамбрия, Филипопол.

Македонски елинистически кантарос: един цял кантарос от Хераклея Синтика и два фрагмента от Кабиле и Одесос принадлежат на кантароси от елинистически тип с паралели в репертоара на северноегейските ателиета от втората четвърт – втората половина на III в. пр.Хр.

Атически скифос: за разлика от кантаросите, скифосите са по-рядко срещани в Тракия. Сред материалите с “West Slope” украса от България е засвидетелстван един скифос от атически тип (от Долна Козница) с добре

изпълнена декорация, чиито паралели насочват датиранието му в първата половина на III в. пр.Хр.

Коринтски скифос: един малък фрагмент от устие, открит на обекта при Ветрен, навярно е част от коринтски скифос. Формата е популярна в класическата епоха и се запазва за кратко и в елинистическата – до към 275 г. пр.Хр.

Скифосоподобни (skyphos-like) чаши: през цялата елинистическа епоха се среща и скифоидна чаша с вертикални дръжки, наричана по различни начини. Такива наследници на класическия скифос са засвидетелствани на много обекти в широкия елинистически свят и макар при различните производства и през различни хронологически периоди да се наблюдават разлики в детайла, формата е най-общо една и съща: проста по структура чаша с полусферично (или издължено овоидно) тяло, завито (повече или по-малко) навътре устие, невысоко столче, вертикални плоски дръжки често с пластична декорация. Украсата се намира в пояс под устието.

Елинистическите скифоидни чаши от българските контексти са разнообразни според своята украса и датировка. Два фрагмента от Кабиле и един от Одесос от втората половина на III в. пр.Хр. са украсени с бръшлянов венец от връзани ластари и листа от добавена глина. Два фрагмента (от Аполония и Бизоне) пък принадлежат на т. нар. „Сардийски Вариант № 1“ от средата на III – средата на II в. пр.Хр., чиято декорацията представлява тесен ред от повтарящи се елементи от бяла боя. Следваща малка група находки (по един съд от Одесос и Аполония) представя скифоидните чаши с канелирано тяло. Такива са засвидетелствани в Мала Азия с най-много публикувани представители от Ефес. Известни са и отделни примери от Северното Черноморие. Въпреки че хронологическият им обхват все още не е прецизиран, можем да предполагаме употреба в периода от втората половина на III – първата половина на II в. пр.Хр. С украса от бръшлянов венец в късен стил (средата на II – средата на I в. пр.Хр.) са декорирани други две чаши, навярно от един сервиз, открити в Бяла. С украса в стил пост-“West Slope” (също средата на II – средата на I в. пр.Хр.) са декорирани четири фрагмента (от Месамбрия и Одесос). В Одесос е представен и малко по-различен скифос – с извито устие и предполагаема датировка в средата на III – средата на II в. пр.Хр.), както и по-късна негова имитация (края на II – първата половина на I в. пр.Хр.).

Полусферични чаши: през елинистическата епоха навлиза нова форма за пиене, която бързо намира място в репертоара на чашите. Това е полусферичната чаша без дръжки и краче, представена в различни разновидности.

Полусферични чаши с мрежеста украса: специфичен вариант на полусферичните чаши са тези с мрежеста украса с хронологически граници от втората четвърт на III в. пр.Хр. до третата четвърт на II в. пр.Хр. В България, чашите с мрежеста украса за сега са представени от един екземпляр от Месамбрия.

Полусферични чаши с украса по вътрешната страна: най-широко разпространените полусферични чаши се характеризират с отворена форма без краче и без дръжки и с украса от вътрешната страна на съда. Чашите от България (Месамбрия, Кабиле, Бизоне, Мандренското езеро, Русе, Бяла) носят декорация, характерна за източното производство от периода средата на III – средата на II в. пр.Хр.

Полусферични чаши с вътрешна украса и релефна емблема на дъното: сред полусферичните чаши с вътрешна украса, чашите с релефна емблема се срещат по-рядко. Повечето примери са засвидетелствани в атическите и коринтските комплекси, а по-рядко са представени в малоазийския регион. Срещат се и в северното Черноморие, където се предполага наличието на ателие за производството им – в Херсонес Таврически. Две такива чаши от България (от Месамбрия и с неизвестно местонамиране) са декорирани с релефен бюст и изглежда са дело на едно и също ателие – според паралелите, вероятно това в северното Черноморие. В Месамбрия е открита и чаша с флорална емблема. Хронологически тези чаши се вписват в периода от средата на III – II в. пр.Хр.

Мастос: два фрагмента от Кабиле вероятно принадлежат на чаша във формата на мастос. По-големият фрагмент представя украса, характерна за елинистическата епоха – по схемата на чашите с вътрешна украса, но поставена отвън, а формата му е класическа – мастос с издадена пъпка на дъното. Предположена е дата в средата – втората половина на III в. пр.Хр. (?).

Късноелинистически чаши: във II в. пр.Хр. пергамските майстори обогатяват репертоара с нова чаша за пиене – т. нар. пергамски скифос. Тя представлява ниска форма със заоблена чупка близо до дъното, която няма много общо с по-ранните скифоси от класическата и началото на елинистическата епоха. Диаметърът на устието е по-голям от височината на съда, дръжките са вертикални, декорирани отгоре с ротели или бръшлянови листа. Има ниско пръстеновидно столче. В Българските контексти (Месамбрия и Кабиле) са представени няколко фрагмента от т. нар. вариант Б, но много по-популярни са били вариант С и форма S3.

Скифос вариант С: скифос вариант С по типологията на Дорис Бер се характеризира с ниско тяло, слабо издадено навън устие, почти вертикални стени със заоблена чупка близо до дъното, ниско пръстеновидно столче и две плоски вертикални дръжки с ротели. Тази форма е представена не само сред групата на “West Slope” керамиката, а и при категориите на т. нар. пергамско аплике и източната сигилата. Разпространението ѝ се поставя от средата на II в. пр.Хр. до към края на I в. пр.Хр. Преобладаващата част от скифосите вариант С от България са открити в един контекст – изба на къща в Несебър, която представлява добре датиран с монети и амфори

затворен комплекс – средата на II – средата на I в. пр.Хр. Единични находки са засвидетелствани и в Бродилово, Оризаре, Бизоне, Ахтопол, Дуранкулак, Филипопол и Татул.

Находките от българските контексти демонстрират два вида украса: стандартен пост-“West Slope” стил (основно фини връзвания с детайли от бяло) и силно стилизирана гирлянда от дълги листа, нанесени върху лака с разредена бяла боя.

Скифос S3: много подобни на скифосите от вариант С, но с прави стени и право устие са скифосите S3 по типологията на пергамската сигилата. Декорацията им попада в две разновидности: в пост-“West Slope” стил и с едри бели бръшлянови листа. Преобладаващата част от фрагментите от скифоси S3 произлизат от вече споменатата късноелинистическа изба в Несебър. Фрагменти са открити и в Татул, Бяла и Ахтопол.

Скифоси с конкавен декоративен панел: два фрагмента от Месамбрия се характеризират с S-овидно третиране на устието, което оформя тесен конкавен декоративен панел. Украсата и при двата е еднотипна – вълнисти връзвания и бели точки. Датировката им следва да бъде поставена в средата на II – средата на I в. пр.Хр.

Понтийски кантароси с издаден ръб на превода шия/тяло: сред керамиката, обект на настоящата дисертация, присъстват и представители (от Одесос, Ропотамо и Месамбрия) на популярните през късноелинистическата епоха кантароси тип III.1 от понтийската керамична група. Тези чаши, в духа на късната елинистическа епоха, са ниски и с по-широк диаметър. Характеризират се с плитко тяло и къса цилиндрична шия, които са свързани чрез ъглест преход, подчертан от издаден ръб. Крачето е ниско пръстеновидно, а дръжките са плоски, вертикални, с прищипвания в горната си част.

Трапезна амфора: през елинистическата епоха формата е представена в два основни варианта: атически и „пергамски“. В България за сега са засвидетелствани само представители на втория вид. Амфорите от пергамски тип следва да се датират в периода от втората половина на III до около средата на II в. пр.Хр. Стилистиката на украсата е идентична с чашите с вътрешна украса и кантаросите с S-овиден профил, които са със сходно датироване и вероятно са били част от един и същи сервиз. Представителите на формата са открити в черноморски контексти – Аполония, Одесос, Месамбрия, Шабла, Бяла, Бизоне.

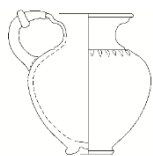
Пелике: сходно на трапезната амфора по характеристики и функции е пеликетото. Три примера от България представят три етапа от развитието на формата, но и на “West Slope” стила като цяло: в Аполония е открито пелике, декорирано с позлатен венец, което датира в последната четвърт на IV в. пр.Хр.; в Одесос е открит съд с фина барботинна украса от края на IV – началото на III в. пр.Хр.; трето пелике

(от Месамбрия), вероятно от II в. пр.Хр., демонстрира по-груба декорация с врязване и бяла боя.

“West Slope” ойнохое: ойнохое с “West Slope” украса е нова форма за елинистическата епоха. Обикновено е украсено, но има и чисто черни варианти. Изглежда е произвеждано в различни центрове – Атина, Еретрия, Македония, Северното Черноморие. На територията на България, представители на формата са засвидетелствани в Месамбрия, Одесос, Аполония, Бизоне. Те са разнообразни по размери, форма, декорация и датировка.

Хое: хое е популярен съд през класическата епоха. Срещат се както декорирани с “West Slope”, така и по-небрежно изработени и неукрасени примери. Сред “West Slope” материалите от България, хоевата не са добре представени, а малкото екземпляри датират в самото начало на елинистическата епоха.

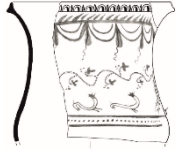
Каничка с фуниевидно устие: каничката с фуниевидно устие е рядко срещана форма, позната ни, както във вариант правен в калъп, така и на колело. В Аполония е открит един цял екземпляр с “West Slope” украса на рамената – редица от капки, оформящи стилизирана копиевидна огърлица, която насочва към малоазийско производство в периода от средата на III – средата на II в. пр.Хр.

Лагинос: лагиносът е елинистическа форма, която се радва на голяма популярност. Появява се още в края на III в. пр.Хр., но е най-разпространен между 150 и 50 г. пр.Хр. Най-често се среща в белоглинен вариант, докато чернофирнисовите (с или без украса) се произвеждат рядко. Един фрагмент от такъв съд е открит в Одесос, украсен в стандартите на периода от средата на III до средата на II в. пр.Хр.

Кратер: в класическата епоха кратерът е често срещан съд, смятан от мнозина за важен елемент от репертоара на симпозиума. В началото на елинистическата епоха унифицираната и много популярна форма на класическия кратер губи популярност и замира, за да бъде заменена от други отворени съдове с по-малка популярност. В българските контексти най-добре представен е лекановидният кратер.

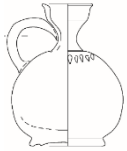
Лекановиден кратер: формата представлява дълбока купа със силно издадено навън устие, образуващо перваз, масивно профилирано краче и хоризонтални дръжки, образуващи плитко U. Този тип съдове са откривани в Мала Азия и Черноморската зона. Украсата е издържана в стила на малоазийското производство от периода средата на III до към средата на II в. пр.Хр. Первазът често е украсен с “West Slope” мотиви, ограничени в пояс посредством двойки врязани линии. Някои съдове имат и мотив на дъното отвътре в стилистиката на чашите с вътрешна украса. Формата е представена в черноморските колонии – Одесос, Месамбрия, Бизоне, както и с един пример в Кабиле.

Други кратери: в Кабиле са открити два фрагмента от кратери, които не могат да бъдат причислени към никоя стандартна “West Slope” категория. Изглежда там е съществувало производство, което е намерило своето вдъхновение в съвременните съдове, но ги копира съвсем свободно. Двата екземпляра се различават и помежду си. Елементът, който ги свързва, е употребата на мотива висяща панделка под устието, нанесен в различна степен на небрежност. Датировката им попада в периода средата на III – средата на II в. пр.Хр.

Кратер с къса шия: кратерът с къса шия представлява сравнително дълбока отворена форма със заоблени стени на тялото, къси рамене, къс вертикален врат и издадено навън устие. Този вид кратери е най-често срещан в Близкия изток, но се откриват и в Кипър и Родос, където са адаптирани към местното производство. Три фрагменти от Бизоне и Месамбрия следва да се припишат на тази форма. Паралелите им сочат дати в различни диапазони от периода II – I в. пр.Хр.

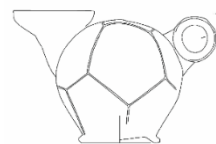
Лекит: елинистическата форма на лекита се характеризира с пръстеновидно столче, кълбовидно или овоидно тяло, сравнително тънка шия, плоска дръжка и устие с разнообразна форма, предназначено за наливане. Сред “West Slope” съдовете от България, лекитите са два (от Одесос). Те имат сходна украса на плещите от стилизирана копиевидна огърлица от бяла боя. Този тип декорация се среща при лекити, гутуси, унгвентарии, лагиноси, канички и дори лампа, разпространени в Мала Азия и Черноморския регион с датировки основно в периода средата на III – средата на II в. пр.Хр.

Гутус: елинистическият гутус по принцип не е често срещана форма и в България е представен за сега от две находки – от Каблешково с дата в първата половина на III в. пр.Хр. и един малко по-късен от Аполония (следата на III – средата на II в. пр.Хр.).

Унгвентарий: унгвентарият е съд за благовония, много разпространен в елинистическия и ранно римския свят, който замества в керамичния репертоар така популярния лекит от класическата епоха. В Месамбрия са открити два примера на формата, които представят два различни декоративни стила от периода средата на III – средата на II в. пр.Хр. Единият е украсен в малоазийския стил от рисувани едри елементи от бяла и глинена боя – в случая са използвани птици, бадемовиден орнамент и езици. Вторият “West Slope” унгвентарий от България е декориран със стилизирана копиевидна огърлица от бяла боя.

Аскос: два аскоса (от Каблешково и Одесос) и фрагменти от трети (от Одесос) принадлежат на рядък тип съдове: т. нар. Basketball askos. Те са украсени с врязвания, образуващи мрежа. Датироването на тази група съдове не е сигурно – от една страна такива аскоси от Солун са открити в

гробове от началото на III в. пр.Хр., но от друга страна полусферичните чаши с мрежеста украса датират от втората четвърт на III в. пр.Хр. нататък.

В дисертационния труд са включени и два фрагмента от купи с отстъп за капак, два фрагмента от плитки паници, един от тимиатерий, както и фрагменти с неизяснена формална принадлежност.

Част II разглежда украсата на съдовете в “West Slope” стил, открити на територията на България.

По своята същност, съдовете с “West Slope” украса представляват декорирани чернофирнисови вази. В началото покритието се характеризира с плътен черен цвят, но с времето все по-често се срещат и различни нюанси на кафявото и червеното. Лакът може да е лъскав, с металически блясък или матов (най-често). Общата тенденция е в падане на качеството. Украсата се характеризира с прости мотиви, нанесени след фирнисовото покритие и преди изпичането на съда, чрез рисуване с глинена боя и врязване.

“West Slope” стилът се откроява и със специфична естетика. Мотивите са малки, оставящи по-голямата част от съда неукрасена. В началото на развитието на стила мотивите са фини, изпълнени ясно и с внимание, което ги прави по-изящни, но и по-разпознаваеми. От средата на III в. пр.Хр. декоративните елементи стават по-едри, все по-схематизирани, влошава се като цяло качеството на украсата – боите са все по-разредени, бледи, лишени от блясък. Тази тенденция върви в унисон с влошаване качеството на покритието.

Основният способ за нанасяне на “West Slope” украсата (особено в по-ранните векове) е чрез метода на добавената глина (барботинна техника). Върху вече нанесения лак се рисува с глинен разтвор с бял цвят или с цвета на глиненото тесто – най-често различни нюанси на кафявото, според цвета на местните глини в различните региони.

Първоначално украсата се изпълнява само чрез добавена глина. Малко по-късно за направата на допълнителни декоративни елементи започват да се използват и бял цвят и врязване. Според анализа на атическите “West Slope” примери, бялото започва да се употребява някъде през първата четвърт на III в. пр.Хр., но се налага около 275 г. пр.Хр., а врязването вероятно е въведено във втората четвърт на III в. пр.Хр. Анализът на македонските материали обаче сочи употребата на бяло и врязване още от началото на III в. пр.Хр. До каква степен и за каква част от украсата се използват добавената глина, бялата боя и врязването варира при различните продукции и в различните периоди.

Отделните декоративни елементи при керамиката в стил „Западен склон“ обикновено са стандартизирани и повтарящи се в непрекъснат венец или в серии от свободностоящи мотиви. Най-популярни са гирлянда от маслинови листа, бръшлянова гирлянда, лоза и огърлица със стилизирани върхове за копия, но репертоарът като цяло е много по-разнообразен. Само в Атина са идентифицирани почти 60 разновидности

натурални мотиви, предмети и абстрактни елементи, докато малоазийските ателиета са по-скромни, тъй като периодът им на активност (от втората половина на III до I в. пр.Хр.) съвпада с етап на обедняване на украсата. Като цяло някои центрове използват голямо разнообразие от мотиви, докато други създават по-беден декоративен репертоар. Животинският свят е представен предимно от делфини и птици; изключително рядко има човешки изображения.

Регионални стилове. Керамика в стил “West Slope” се произвежда в множество ателиета в различни райони на елинистическия свят. Въпреки простата иначе декоративна схема, съществуват немалко разлики в украсата, включително и в техниката при отделните производства. Употребата на добавената глина, бялата боя, врязването и ролята им в украсата могат да бъдат специфични на производство; отличителни могат да са и някои мотиви или конкретното им изпълнение. В Атина например са установени няколко ателиета със специфични стилови особености.

Освен атическата, друга основна “West Slope” група е малоазийската, наричана често и „пергамска“. Двете производства се отличават с широко разпространение и оказват голямо влияние върху локалните продукции. С по-ограничена дистрибуция са по-малките производители: например критското производство, различни ателиета в днешна северна Гърция, в понтийския регион и др. Освен оригиналните керамични произведения, съществуват и много имитации на вносни стоки; на помощ в разграничаването им идват характеристиките на използваната глина, третирането на повърхността, техниката на декорация и т.н., но до голяма степен често е трудно да се проследи със сигурност посока на влияние или конкретен произход.

Етапи в България. Развитието на “West Slope” украсата от България може да бъде проследена в три етапа, представени от три специфични стила: ранен “West Slope” с барботинна техника в атически стил; ранен малоазийски стил с добавена глина с врязани детайли; късен малоазийски стил с врязани основни орнаменти и детайли от бяла глина (фиг. 1).

Атически/имитационен атически стил. “West Slope” съдовете от България, датиращи до ок. средата на III в. пр.Хр., са украсени с конвенционална украса в духа на атическото производство. Мотивите (предимно растителни венци) са нанесени с добавена глина; най-често са изпълнени старателно и с внимание към детайла (фиг. 1).

Атическото производство е с широкообхватен износ, но освен това и се имитира активно. За някои от съдовете с голяма доза сигурност може да се предполага атически произход, докато други поставят съмнението за продукцията на друго ателие, чиято локализация трудно може да се определи със сигурност без допълнителни анализи. Концентрацията на паралели в черноморската зона обаче, извежда на преден план

възможността за производство на изделия в понтийския регион или в ателие, разпространяващо продукцията си основно там.

Предпочитаните мотиви са маслиновият и бръшляновият венец, доста по-рядко лозов, мирта, огърлица и други. С украса в този стил, но вече от по-разредена глина и с по-стандартизиран мотив (маслинов венец), са и т. нар. понтийски кантароси, които развиват формата на класическия кантарос в района на Черноморието. Най-късният им вариант вече е декориран с мотиви, инспирирани от моделите през следващия етап, този на малоазийското производство.

Ранен малоазийски стил. От към средата на III в. пр.Хр. декоративният репертоар преминава в стилистиката на пергамските ателиета. Всъщност, формите и мотивите на Пергам са споделени с други производства в Мала Азия в общ „малоазийски“ стил, който обаче често е наричан „пергамски“. Вероятно от един момент нататък производството на изделия в тази стилистика излиза извън тази зона, включително се предполага наличие на такава ателие/ателиета и в зоната на Черно море.

В периода от ок. средата на III – средата на II в. пр.Хр. декорацията на малоазийската керамика се придържа основно към рисувания орнамент, понякога с врязани детайли, като обикновено орнаментите са по-едри от по-ранните атически фини мотиви. При кантароси и трапезни амфори основен мотив е силно стилизирана огърлица с копиевидни висулки, изпълнена най-често с бяла дебела лента с висящи краища, врязан зигзаг и висулки от добавена глина. Друг много популярен орнамент е бръшлянов венец от врязани ластари и листа от добавена глина. Типични за малоазийския репертоар са и делфини, палмети, панделки, лаврови венци, морски вълни и др. по первазите на лекановидни кратери, стените на чаши с вътрешна украса и др. Контрастът между бялата боя и глинения разтвор играе основна роля в малоазийската декорация. Често се редуват елементи в различен цвят, като например при лъчистите розети, венци или при композиции от отделни мотиви – например бели палмети и кафяви делфини (фиг. 1).

В този репертоар влиза и специфична украса от тесен пояс от повтарящи се опростени дребни мотиви – бръшлянови или маслинови листа, триъгълници, ромбове или точки, обикновено нанесени с бяло. Тези мотиви се използват при декорацията на скифоси, чаши с вътрешна украса, унгвентарии и др.

По това време за декорация на плещите на затворени съдове се среща и специфична украса от огърлица от бели капковидни висулки. Засвидетелствана е в Мала Азия и Понтийската зона.

Късен малоазийски стил. В средата на II в. пр.Хр. се развива късният стил в продукцията на малоазийските ателиета, дефиниран от Дорис Бер като „Westabhangnachfolgestil“ („post-West Slope“; “West Slope” succession style). Става въпрос за мотиви, нанесени чрез фини врязани линии, понякога с отделни малки бели акценти, най-

често точки (фиг. 1). Много характерни са тънки ленти от бели точки, които играят ролята на ограничители на основното декоративно поле. Най-често се използват растителни мотиви – доминира бръшляновата гирлянда във вариант от големи листа във формата на сърце. Рядко се срещат и различни птици или обикновени пера.

По същото време се срещат и съдове, декорирани с врязани ластари и бръшлянови листа. Този бръшлянов венец се различава от по-ранния вариант по изработката на листата – те са едри и небрежно нанесени, най-често с бяла боя (фиг. 1). Отделни примери с подобно по-небрежно изпълнение на бръшляновия мотив са засвидетелствани в Родос, Северното Черноморие и Микена. Два от фрагментите от България са открити в затворен комплекс, добре датиран в периода средата на II – средата на I в. пр.Хр.

При някои късноелинистически скифоси от България е засвидетелстван и трети вид специфична декорация от гирлянда от дълги бели листа, нанесени бързо и невнимателно. Съдове с такава украса се откриват в Черноморската зона, но са известни и отделни примери от Мала Азия. Вероятно са произвеждани в различни работилници от края на II в. пр.Хр. до I в. сл.Хр.

Македонски стил. Към изброените тук стилове, следва да добавим и този на македонските ателиета. В македонската зона “West Slope” керамика е произвеждана на много места, които са споделяли общи тенденции, но и имат своите локални особености. При някои съдове врязването е основен декоративен способ, при други то изобщо не се използва. Популярен мотив е стилизираната огърлица с капковидни висулки, а също и бръшляновият венец. Откроява се и група съдове, чийто централен мотив е трипод.

Местно производство. Освен че за много съдове може да се допусне регионално, черноморско производство, за някои дори може с голяма доза сигурност да се предполага локален произход. За поне един от силно издължените понтийски кантароси с “West Slope” украса, чрез археометрично изследване е доказан месамбрийски произход. Няколко други съда от тази група, открити в Кабиле, имат малко по-специфични характеристики в детайлите на изработката си, поради което поставят въпроса за съществуването на локално ателие на място. Освен споменатите, и други изделия, открити в Кабиле, се отличават с нестандартното си изпълнение и са вероятно плод на местно производство.

С по-различни характеристики на глина, покритие и изпълнение на украсата са и два понтийски кантароса, фрагмент от късноелинистически скифос и амфора в пергамски стил, открити на различни места по черноморското крайбрежие. Те оформят група с белези на локална керамика, видимо имитираща съвременни “West Slope” образци.

Част III е посветена на анализ на разпространението на керамичната категория в България. Първоначално накратко са представени отделните контексти, в които са открити находките, а в края на раздела са изведени обобщаващи наблюдения.

Обектите, на които е засвидетелствана “West Slope” керамика в България (фиг. 2), са много различни, както в своята същност, така и в степента на своята проученост (и обнародване). Някои представляват единични затворени комплекси, предимно гробни (напр. Кралево, Мадара). Други са градове, в чиито предели са открити много находки от различни контексти и от различни периоди в рамките на елинистическата епоха (напр. Одесос, Месамбрия, Филипопол). Трети са кратко съществували градове/селища (напр. Халка Бунар, Севтополис, Сборяново), които предоставят примери с единна характеристика, макар и произлизащи от различни контексти. Четвърти са случайни находки. Отликите в състоянието на наличните данни затрудняват извършването на някои сравнения, но въпреки това се открояват основните закономерности на разпространението на керамичната категория.

През цялата елинистическа епоха керамиката в стил “West Slope” се радва на добро разпространение в черноморската зона. В колониите се наблюдава по-голямо разнообразие на форми в сравнение с вътрешността на Тракия. Тук освен различни разновидности чаши са представени, макар и в по-слабо количествено измерение и други части на винения сервиз. В различните периоди от елинистическата епоха се усещат различните тенденции във вноса, характерни за цялото Черноморие, които следват общите промени в производството и търговските взаимоотношения в Източното Средиземноморие. През ранната елинистическа епоха са представени както изделията на черноморския имитативно-атически стил, така и такива в същински атически стил.

От средата на III в. пр.Хр. в набора на “West Slope” керамиката по Черноморието се прибавят и изделията в малоазийски стил – основно кантароси с S-овиден профил, полусферични чаши, трапезни амфори и лекановидни кратери. След средата на II в. пр.Хр. репертоарът обеднява, фокусирайки се главно върху чашите (различни варианти на пергамския скифос), а останалите форми от сервиза явно са заместени от други керамични категории. Съдове, декорирани в “West Slope” стил, са присъствали трайно на понтийските пазари, като тяхното разпространение се проследява не само в големите градски центрове (Одесос, Месамбрия, Аполония, Дионисополис), но и в по-скромни крайбрежни селища (Ахтопол, Бизоне и това при Бяла например), както и в близкия до Черноморието тракийски хинтерланд (Голямо Буково, Оризаре, Бродилово и др.).

Във вътрешнотракийските земи керамиката с украса в стил “West Slope” придобива най-широко разпространение в самото начало на своето производство – в периода между последната четвърт на IV и първата четвърт на III в. пр.Хр. Както през цялата елинистическа епоха, така и по това време, в употреба се налагат само чаши. Във формално и декоративно отношение наборът не е разнообразен. При различни по форма чаши наблюдаваме употребата на единна стандартизирана украса, която се явява типична за материалите от българските земи и черноморския басейн. Този керамичен масив бележи ранен „хоризонт“

на “West Slope” съдовете с най-висока концентрация в долините на Тунджа и Марица – както в големите градски центрове (Севтополис, Кабиле, Филипопол), така и в други, по-малки селища, ямни полета и гробни комплекси. Очевидно в случая имаме резултат от дифузно разпространение на находките в една по-обширна културно-географска зона, свързана с одриските племена и владетели, с две основни направления за възможен импорт – от изток, чрез черноморските колонии и от югоизток, чрез водните и сухоземни пътища по Марица и Тунджа.

Друга зона на разпространение на “West Slope” керамиката през ранната елинистическа епоха се формира в земите на гетите, в днешна Североизточна България. Находките се концентрират в зони със значими селищни структури (Сборяново, Мадара, Кралево) и подобно на тези в Тракийската долина са свързани с центрове на политическата власт – на гетите. Пътищата на проникване са същите, използвани и за вноса на стоки в амфори – чрез гръцките колонии по Черноморското крайбрежие, по река Дунав и оттам по течението на реките, вливащи се в нея.

Третата зона на разпространение на керамиката с “West Slope” украса се наблюдава в югозападните предели на древна Тракия, в долините на Струма и Места. Керамиката в тази зона е почти изцяло (с малки изключения) свързана с репертоарните специфики и стилистиката на македонските ателиета, откъдето идва и вносът.

Така за началото на елинистическата епоха се обособяват три зони на концентрация на “West Slope” керамиката в Тракия – 1) централна зона – долините на Тунджа и Марица; 2) югозападна зона – долините на Струма и Места; 3) североизточна зона – в земите на гетите. Керамиката е концентрирана основно в градове, но е представена и в ямните полета в Горнотракийската низина и в богати подмогилни погребения.

Загиването на Севтополис се поставя ок. 260 г. пр.Хр. Материалите в стил “Западен склон” от града¹ се разполагат удобно в тази хронология, датирайки до първата четвърт на III в. пр.Хр. Обектът при извора Халка Бунар демонстрира идентичен набор “West Slope” керамика, поради което можем да предположим синхронното загиване на двете селища. Находките в стил „Западен склон“ от обекта при Ветрен нямат количествени показатели, които допускат изводи от по-общ характер, но археологическите данни показват загиване на селището към втората четвърт на III в. пр.Хр. По същото време от картата на разпространението на “West Slope” керамиката изчезват и повечето други обекти в долините на Тунджа и Марица. След това време консуматорски (но вероятно и производствени) центрове остават само Филипопол и Кабиле. Керамиката в стил „Западен склон“ от предполагаемия Хелис датира до първата четвърт на III в. пр.Хр., но тъй като

¹ с изключение на два фрагмента с паралели във втора-трета четвърт на III в. пр.Хр., за които теоретично е възможно и да са от по-късната активност на това място.

загиването на града от земетресение се поставя към средата на века, бих предположила, че липсата на такива материали от втората четвърт се дължи на проблеми на проучванията.

Картината на разпространението на “West Slope” керамиката затвърждава известното ни за разцвета на вътрешнотракийските земи в началото на елинистическата епоха и икономическият упадък, който настъпва след първите десетилетия на III в. пр.Хр.

Концентрацията във втора – трета четвърт на III в. пр.Хр. вече е в югозападната зона. Така, във време в което в одриските земи “West Slope” керамика се среща само в големите градски центрове, разпространението на категорията в югозападните предели е в подем.

От към средата на III в. пр.Хр. малоазийските изделия заливат пазарите на елинистическия свят. Навлизането им във вътрешността на Тракия обаче е слабо – от периода до средата на II в. пр.Хр. находки са засвидетелствани във Филипопол, Кабиле и единични примери в Русе и Татул. Представители на следващия етап – до средата на I в. пр. Хр. са открити във Филипопол, Татул и Сборяново, както и една вероятно места имитация на пергамски скифос от Кабиле. С други думи, във II и I в. пр.Хр. съдовете, декорирани в стил “West Slope” се разпространяват основно в черноморската зона и само спорадично навлизат във вътрешността на тракийските земи.

Заклучение

В резултат на завоеванията на Александър Велики огромни географски пространства с различни етнокултурни характеристики се обединяват в единството на „елинистическия свят“. Керамиката в различните части на това ново културно пространство придобива общи характеристики. “West Slope” стилът се превръща в емблематичен и доминантен за епохата, сравняван с елинистическото койне и наричан „панелински“. Макар и с общи характеристики в пространството и времето, както всеки друг аспект на материалната култура, керамичните изделия постоянно се променят и развиват.

Съществували са големи производствени центрове, като Атина, Пергам и Кносос, с широко експортиран разнообразен репертоар. По-малки производители, като Ефес, Родос, Сарди и др., поддържат по-беден набор от форми и декоративни мотиви, задоволявайки предимно или само местния пазар. Много от обектите, на които се открива керамика в стил “West Slope”, са единствено консуматорски. Някои ателиета споделят общ репертоар, като например тези в малоазийската зона. Освен оригиналните керамични произведения, съществуват и много имитации на вносни стоки. Макар да се наблюдават регионални различия в детайлите, на този етап от проучванията съществуват много трудности при определяне на принадлежността на даден съд към едно или друго конкретно производство.

Най-ранните съдове с украса в стил „Западен склон“ се датират в последната четвърт на IV в. пр. Хр. и тази по-ранна от предположената преди време от Сюзън Ротроф дата (началото на III в. пр.Хр.) намира доказателства и в материалите от България. В

литературата е застъпено мнението, че в ранната елинистическа епоха основен център на “West Slope” керамиката е Атина, но бързо се развиват имитативни производства на други места, които постепенно придобиват собствени, по-отличителни характеристики на репертоара. Във всички черноморски градове се наблюдава замяната на атичския внос с местни изделия, което вероятно се дължи на намаляването в началото на III в. пр.Хр. на търговията с атически продукти. Нуждите на пазара се задоволяват чрез стоки от други производствени центрове, които започват да оказват влияние върху дейността на местните ергастерии.

Производствени центрове, работилници, влияния. През елинистическата епоха керамичната мода е достигала без забавяне и до най-отдалечени части на елинистическия свят. “West Slope” съдовете от територията на България, които носят белези, определящи ги като атически внос са малобройни. Преобладаващата част от ранната “West Slope” керамика от България (включително тази от последната четвърт на IV в. пр.Хр.) трудно намира паралели в Атина, но затова пък притежава белези близки до тези на съдовете, откривани в черноморския регион. Това дава предпоставки да се мисли за наличието на производствен център (или центрове) в тази зона още от зараждането на стила, който спазва стилистика близка до атичeskата, но се различава съществено в детайлите. Наличието на производство в Аполония дори на червенофигурна керамика указва, че в региона още от по-рано са се произвеждали имитативно-атически изделия. Имитациите на атичeskата “West Slope” керамика не са рядкост в средиземноморския свят и това е довело до създаване на термина „atticizing pottery“, с който биха могли да се обобщят и много от българските находки. Важното в случая е, добре обоснованата хипотеза за ранното възникване на този стил в ателиетата на Понтийската зона, почти едновременно с неговата поява в Атина. Тази хипотеза почива върху анализа на формата, украсата и изработването на крачето при много от кантаросите.

Преобладаващата част от кантаросите с приземисти пропорции от България и понтийската зона са украсени с канелюри и притежават по-слабо профилирано столче, в сравнение с атичeskите екземпляри. Най-често срещаните декоративни мотиви са маслиновият и бръшляновият венец. Изпълнението на бръшляновия – с богати ластари – се различава в детайлите от представения в Атина орнамент. Маслиновият венец се среща в два варианта. Първият – единична клонка – е рядко срещан в Атина мотив, при който не се установява корелация със съдове идентични на черноморските кантароси. Вторият вариант представя маслинов венец с разклонения, какъвто е засвидетелстван почти само в понтийския ареал. Така, сам по себе си всеки един от дискутираните белези може да насочи към предположението за произход в черноморската зона, а в своята съвкупност те изграждат дефиницията на стандартния ранноелинистически понтийски кантарос.

Заради присъствието на съдове с видимо по-небрежна изработка, изглежда вероятно наличието на повече от едно ателие. От една страна стоят кантароси (основно) с високо качество и украса от маслинова или бръшлянова клонка в стандартния маниер на изпълнение, чиито паралели посочват производство в черноморската зона. От друга страна са кантаросите с малко по-ниски производствени показатели, но със същата украса, които могат да се разглеждат като първите примери на т. нар. понтийска керамична група, които също са произвеждани в черноморската зона. Така всъщност се обособяват две групи керамични изделия със сходен произход и донякъде терминологично припокриване. Съществува възможност и за произход извън дискутирания ареал, но на този етап това трудно би могло да се докаже. След първата четвърт на III в. пр.Хр. първата група (на добре изработените кантароси) отмира, а втората продължава развитието си в издължените понтийски кантароси от тип I.

В III в. пр.Хр., с основна концентрация в югозападна България, са представени и кантароси в македонски стил – внос от македонски или северноегейски ателиета или резултат на техни влияния (?). Те представят сравнително разнообразна колекция, доколкото в македонската зона е съществувало производство на “West Slope” керамика на много места, която притежава както общи белези, така и немалко локални особености.

След средата на III в. пр.Хр. изделията в малоазийски стил завладяват изцяло понтийския пазар. Това са кантаросите с S-овиден профил, полусферични чаши с украса от вътрешната страна, трапезни амфори, лекановидни кратери и др., а по-късно (след средата на II в. пр.Хр.) и различните разновидности на „пергамския скифос“.

Както видяхме, освен по-далечния внос, на територията на днешните български земи са разпространени и продукти на черноморски ателиета. Вероятно от един момент нататък в понтийската зона започва производството и на изделия в малоазийски стил. Освен това за някои съдове може да се предположи локален, местен произход. В Месамбрия са правени поне част от понтийските кантароси от по-късния им етап на развитие (тип I.2), а вероятно и в Кабиле. На лице са предпоставки за производство в града на Тунджа и на други изделия от категорията. Тъй като последните датират след средата на III в. пр.Хр., когато разпространението на “West Slope” керамиката във вътрешна Тракия е вече много слабо, изглежда, че продукцията на Кабиле е задоволявала само нуждите на града.

Към предполагаемо местните изделия могат да се добавят още няколко примера с белези, доближаващи ги повече до кухненската керамика, но видимо имитиращи съвременни “West Slope” образци.

Форми, репертоар, географско разпространение. Съдовете за пиене са най-честите носители на декорацията в стил “Западен склон”. Като прибавим и амфорите, кратерите и ойнохоевата, става ясно, че “West Slope” до голяма степен е техника за украса на съдове за консумация на вино. Това може да се обясни с употребата на други категории

керамични изделия за останалата част от трапезния сервиз. През II в. пр.Хр. присъствието на “West Slope” съдове на трапезата е още по-ограничено за сметка на чашите с релефна украса, лагиносите и др.

В черноморския басейн, както е в останалата част от елинистическия свят, основният внос и художествени импулси първоначално идват от Атика. Постепенният упадък на атинската икономика и оттеглянето ѝ от международния керамичен пазар през първата половина на III в. пр.Хр. се отразява в промяната на търговските контрагенти и съответно в посоките на влияния – като нов хегемон на пазарите в Черно море, поне що се отнася до трапезната керамика, се налага малоазийската продукция.

В началото на елинистическата епоха “West Slope” съдовете следват традицията на класическата епоха. В първите десетилетия на III в. пр.Хр. в много райони на античния свят възниква новият „елинистически кантарос“, който към средата на века заменя чашите, носители на предходната традиция. В черноморските и в тракийските контексти обаче продължава употребата на класическия кантарос във видоизменен вариант, вероятно дори до малко след средата на II в. пр.Хр.

Така, в интересуващия ни регион, местен вариант, удължаващ живота на класическия кантарос, продължава своята висока популярност и съжителства след средата на III в. пр.Хр. с други по тип чаши за пиене като кантароса с S-овиден профил (вкл. и този с биконично тяло) и полусферичната чаша с украса отвътре, които вече са част от малоазийския репертоар. Елинистическият кантарос с S-овидна извивка е много популярен по черноморското крайбрежие като е представен и във вътрешността на Тракия с единични находки. На този етап от проучванията изглежда, че полусферичната чаша с украса от вътрешната страна е популярна основно в Месамбрия – откривана както в погребален, така и в градски контекст. В Аполония и Одесос тази форма за сега не е засвидетелствана. Спорадично присъствие е регистрирано в някои други крайморски обекти и във вътрешността.

Паралелно с чашите за пиене, след средата на III в. пр. Хр., репертоарът на съдовете с “West Slope” декорация в Черноморската област се обогатява с други трапезни изделия – кратери, амфори, ойнохоета, лагиноси, плитки паници и др., по-голямата част от които носят и типологическата дефиниция и стилистиката на източните ателиета. Обхватът на малоазийския керамичен внос е толкова голям, че трапезният сервиз в целия Черноморски басейн придобива малоазийски (и по-конкретно пергамски) облик, независимо дали е съставен от вносни или местни, имитативни вази. Нещо повече, силно издължените кантароси от класически тип, които са само и единствено понтийска иновация, наследявайки атическите първообрази в много видоизменен вид, приемат за основен декоративен мотив бръшляновия венец, несъмнено повлиян от Пергам и други малоазийски центрове.

В III в. пр.Хр. репертоарът на “West Slope” керамиката в България е допълнен от разнообразни варианти на кантароси, които според своите формални и стилови белези, с различна доза сигурност, следва да се определят като македонски. Те са представени главно в югозападните предели на България – зона, която в древността е попадала в непосредственото влияние на антична Македония. По-интересни обаче са данните, че съдове, произлизащи от източните Родопи, Филипопол, Кабиле и Севтополис също притежават характеристики, които ги доближават до продукцията на македонските ергастерии. Така проникването на македонски изделия, декорирани в “West Slope” стил, или тяхното влияние, могат да се проследят и в сърцето на тракийските земи, добавяйки нови аргументи към вече известното за съществуването на общи трако-македонски закономерности в сферата на художествените занаяти.

След средата на II в. пр.Хр. репертоарът (макар и постепенно) претърпява съществени промени, вдъхновени от влиянието на източната сигилата. Фирнисовото покритие преминава от черен към червен цвят. “West Slope” украсата се изпълнява преобладаващо с фини връзвания и малко употреба на боя; чашите придобиват по-гловат преход и стават по-ниски и отворени. Едни и същи форми се произвеждат в категорията на тера сигилатата, апликираната керамика и “West Slope” стила. Около средата на I в. пр.Хр. новата керамична мода – тера сигилатата – измества окончателно доминиращата преди това „панелинска“ керамика.

През цялата елинистическа епоха, независимо от промените в основните тенденции на вноса, се наблюдава наличието на единен черноморски пазар. Изделията, откривани по западния и северния бряг представят общ “West Slope” набор, вероятно произлизайки от едни и същи ателиета или най-малкото следвайки едни и същи модни направления. Изглежда вносните изделия, които са прониквали в черноморския басейн, са се разпространявали равномерно в различните му зони. На добра дистрибуция са се радвали и регионалните производства.

В различните контекстуални среди, които се срещат на територията на България, се наблюдават различни закономерности в репертоара на керамиката в стил „Западен склон“. Картината на разпространение е динамична.

Не е изненадващо, че през цялата елинистическа епоха изделията, декорирани в “West Slope” стил, са най-добре представени в черноморската зона. И в останалите части на елинистическия свят (с изключение на континентална Гърция) тази керамична категория се открива предимно в крайбрежните градове, заселени от гръцко население. В същото време, проникването на стоки и влияния в местните културни пространства продължава установени вече традиции и в това отношение, поне в ранната елинистическа епоха, тракийският хинтерланд демонстрира добър консуматорски прием.

До към края на първата четвърт на III в. пр.Хр., освен крайбрежието, се обособяват и зони на концентрация в Горнотракийската низина и Подбалканското поле – Севтополис, Халка Бунар, Сърнево, Филипопол, Ветрен, Крепост, Симеоновград. Сред тях добра възможност за наблюдения ни дават Севтополис и Халка Бунар, в които са открити по-големи масиви от “West Slope” съдове. И двете селища са съществували синхронно и за кратко, поради което демонстрират еднороден набор – преобладаващо присъствие на кантароси (и отделни други разновидности чаши) с украса в духа на атическото производство, но вероятно произведени в Черноморската зона. Три гробни находки от североизточна България, както и няколко кантароса от Сборяново, притежават същите характеристики.

След първата четвърт на III в. пр.Хр. разпространението на “West Slope” изделия във вътрешнотракийските земи силно се редуцира, за разлика от крайбрежната зона, където се запазва константно високо през цялата елинистическа епоха. В това време южно от Балкана съдове, декорирани в стил „Западен склон“ са засвидетелствани само в големите градски центрове Филипопол и Кабиле и в долините на Струма и Места. Единични находки при Татул открояват значението на светилището през напредналата елинистическа епоха и функционирането на търговските пътища през Родопите. Що се отнася до Северна България – един фрагмент от Русе маркира слабо проникване по река Дунав, а кантаросът от Злокучене – по р. Камчия.

Разпространението на “West Slope” керамиката в последната фаза от развитието ѝ (средата на II – средата на I в. пр.Хр.) е слабо извън непосредствената черноморска зона. Единични находки бележат присъствието ѝ във Филипопол, Татул и Сборяново. За сметка на това, по крайбрежието категорията се радва на регулярен внос, който инспирира и активността на регионалните понтийски работилници. Съдове, декорирани в стил „Западен склон“, са засвидетелствани освен в колониите и в по-малки поселения в тяхната извънградска територия – Бродилово, Александрово, Оризаре.

През цялата елинистическа епоха във вътрешността на древна Тракия са засвидетелствани само чаши с “West Slope” украса. Други форми с такава декорация не достигат до отдалечените от морето пазари. Големите съдове от винения сервиз – трапезна амфора, кратер, ойнохое са познати от черноморското крайбрежие, но не и във вътрешността. Такава е ситуацията и при лагиноси, аскоси, унгвентарии. Изключение прави само Кабиле, където са засвидетелствани няколко кратера с “West Slope” украса, които обаче се различават от репертоара в колониите и вероятно представляват местно производство. Така ясно се разграничават двете културни среди: тази на крайморските градове и селища, където се употребява по-голям набор от съдове с “West Slope” украса с разнообразни функции, и тази в тракийския хинтерланд, където потребителите проявяват предпочитание само към категорията на чашите. Тази тенденция се запазва и след ранната

елинистическа епоха, когато дори чашите се превръщат в редки елементи от трапезния сервиз и то само в големите градове (Филипопол и Кабиле). Единичните находки от района на Татул, Сборяново и Русе на този етап не са в състояние да променят съществено картината на разпространението.

Във вътрешността на страната големите съдове от сервиза за пиене са замествани от представители на местната керамика. За това свидетелства гробна находка от некропола на Кабиле, където в северозападния ъгъл на ямата са открити транспортна амфора и кратер с местен произход, в който е поставен кантарос с “West Slope” украса.

След средата на II в. пр.Хр. и в черноморската зона вече са засвидетелствани почти само чаши, декорирани в “West Slope” стил – изглежда останалите части на сервиза са изместени от съдове, изработени в други керамични категории, като тера сигилата, red slip, лагиноси със светла ангоба и др.

Навлизането на “West Slope” изделията във вътрешността на страната не се различава от това на по-ранните вносни материали. Находките са разположени по търговските трасета по поречията на Марица, Тунджа, Струма, Места, Камчия, Дунав. За някои материали може да се предположи и проникване по пътищата през Родопите и от долината на Струма към Горнотракийската низина.

През ранноелинистическата епоха, когато “West Slope” керамиката се радва на най-широко разпространение във вътрешността на Тракия, се обособяват най-общо две зони на влияние. От една страна, Черноморието с Тракия и Добруджа, където най-вече са представени изделия, произвеждани в понтийския ареал. От друга страна, Югозападна Тракия, където вносът (и влиянията) идва от близкоразположените северноегейски и македонски производствени центрове. Големите градове Кабиле и Филипопол, които освен, че са основни търговски средища, стоят и географски по средата на тези две културни направления, придобиват вносни стоки и изпитват влияния и от двете зони.

Керамиката в стил “West Slope” споделя форми и предназначение на съдовете с керамиката от чернофирнисовия клас, като реално представлява по-красив и вероятно по-скъп негов еквивалент. Тези категории са взаимно свързани и със сигурност изводите, относно териториалното разпространение, биха били по-пълни при евентуален общ за двете анализ. В този смисъл, настоящото изследване е само първа крачка в проблематиката на керамичния внос и производство на луксозни трапезни съдове през елинистическата епоха. Анализирването на огромния масив от чернофирнисови съдове ще допълни направените до тук наблюдения. Изведените изводи, относно керамиката с украса в стил „West Slope“ от територията на България, отразяват сегашното състояние на проучванията и най-вероятно ще претърпят развитие и промени в следващите години, с натрупването на нови материални свидетелства и археометрични изследвания.

Автосправка за приносите на дисертационния труд:

- За първи път в българската историография са събрани и анализирани всички достъпни артефакти по темата на “West Slope” керамиката от територията на България
- Разпознати като репертоарни единици са стотици неопределени до сега керамични фрагменти, съхранявани в депата на българските музеи
- Прецизирана е хронологията на “West Slope” керамиката, представена в България. Изведени са доказателства за появата на “West Slope” стила в по-ранен от традиционно възприемания досега период (последната четвърт на IV в. пр. Хр., вместо началото на III в. пр. Хр.)
- Чрез сравнителен анализ убедително е доказан черноморски произход на голяма част от най-ранните съдове от българските контексти. Формулирана е и идеята за съществуването на единен пазар на керамични изделия в Западното и Северното Черноморие.
- Изведени са характерните белези, разграничаващи ранното понтийско производство от атическото.
- Изведени са формални и стилистични критерии за наличието на местно (имитативно) производство в отделни селища на западочерноморския регион и във вътрешността на тракийските земи.
- Разширен е географският обхват на влиянието на македонските работилници, достигащ до Горнотракийската низина, Кабиле и дори до Черноморското крайбрежие
- Дефинирани са три основни периода в стилистичното развитие на “West Slope” керамиката в българските контексти и са представени техните репертоарни характеристики

Списък на публикации по темата на дисертацията:

Tonkova, E. in print. Black-glazed pottery from the pit fields in Bulgaria. – *Акти на „XIII Международен Конгрес по Тракология“*.

Tonkova, E., V. Dimitrova 2021. Hellenistic Net-Pattern Vessels from the Territory of Bulgaria. – Георгиева, П. (ред.), *Доклади от международна докторантска конференция 17–20 ноември 2017 г., София (Bulgarian e-Journal of Archaeology Supplements, vol. VIII), 77–88.*
<https://be-ja.org/index.php/supplements/article/view/251>

Bozkova, A., E. Tonkova, P. Kiyashkina in print. Anatolian imports and local Pontic wares: Late Hellenistic pottery from a cellar in Mesambria Pontica. – *Proceedings of the 10th International Scientific Meeting on Hellenistic Pottery*.

Божкова, А., П. Кияшкина, Ж. Узунов, Е. Тонкова, В. Милчева под печат – Изба на сграда от ранната елинистическа епоха в антична Месамбрия. – *Сборник в чест на проф. д-р Тотко Стоянов*.

Атически/имитационен атически стил
последна четвърт на IV - средата на III в. пр.Хр.

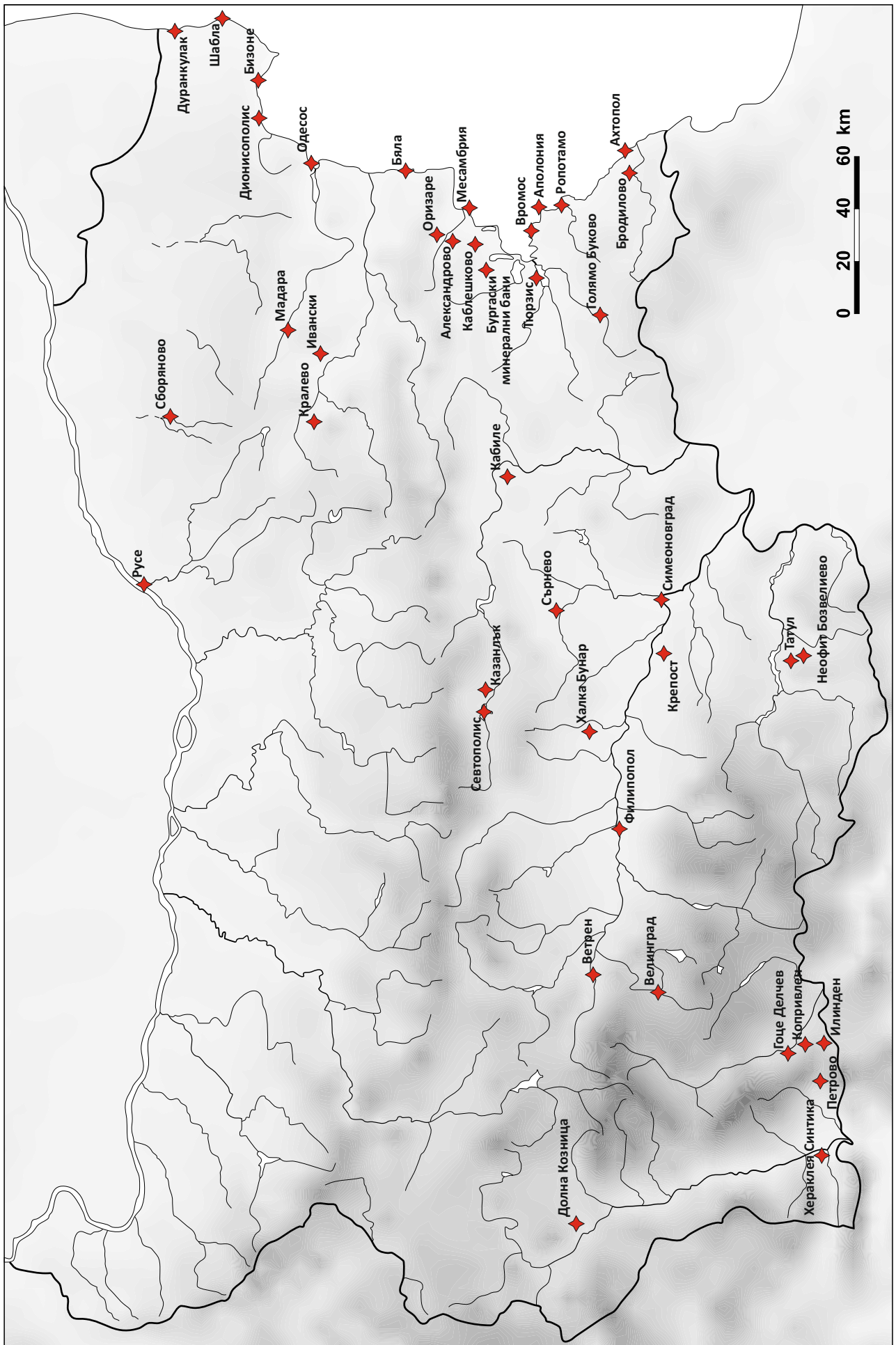

Ранен малоазийски стил
средата на III - средата на II в. пр.Хр.

Късен малоазийски стил
средата на II - средата на I в. пр.Хр.

Фиг. 1. Основни етапи на декорация при „West Slope“ съдовете от България.

Фиг. 2. Разпространение на съдове с „West Slope“ украса на територията на България.